

Peter Weibel, ZKM, Karlsruhe

Zasnovano na članku objavljenom u: NZZ, Neue Züricher Zeitung, 20. mart. 2020. Cirihi¹

Virus, Viralnost, Virtuelnost. Ili: Korona virus, Levijatan društva blizine

Zatvoreno društvo na koje smo osuđeni otvara naš um. To nam omogućava da razumijemo da su naši sistemi krhkiji nego što smo ikada mislili. Prvo tele-društvo u istoriji čovječanstva je u nastajanju. Masovna mobilnost se bliži kraju. Globalizaciji ponestaje zraka. I: telekomunikacijsko društvo postaje stvarnost. Sartrova predstava „Bez izlaza“ (*Huis clos*), premijerno izvedena 1944. ponovo je postala predstava dana. Tri osobe nakon smrti idu u pakao. Imate policijski čas, to je mučenje. Zatvoreni su u maloj sobi koju ne mogu napustiti i stalno su izloženi pogledima drugih. Zato je čuvena poruka ove Sartrove predstave: „Pakao su drugi ljudi“ – pakao su drugi.

Danas su zaraženi ti drugi. Oni su glasnici pakla, bolesti i smrti. Oni su ti od kojih bi trebalo da se zaštitimo i od kojih bi trebalo da se klonimo.

Satrova drama danas bi bila nazvana „Zatvaranje“ jer je cijela Evropa na režimu zatvaranja. U Njujorku, zbog naredbe da se ostane kod kuće, postoji „sklonište na mjestu“. Riječ „sklonište“ znači bunker. Riječ „stanovnik“ otkriva svoje stvarno značenje u korona krizi, naime, biti u pritvoru u sopstvenom stanu (apartment). Zaraženi bivaju internirani i zatvoreni u samoizolaciji.

Boravak u vlastitom apartmanu (u zasebnoj jednokrevetnoj sobi – od italijanskog *appartamento*: rastaviti, izolovati), znači, odvojiti, biti na rubu, biti izvan, biti isključen. Kakav paradoks biti isključen iz javnog i društvenog života na način što smo zarobljeni u sopstvene domove, kuće i dvorišta. Živimo u zatvorenim sobama, zaključani u zatvoreno društvo – kao nakon smrti, samo što se sada radi o policijskom času.

¹ <https://www.nzz.ch/feuilleton/virus-viralitaet-virtualitaet-peter-weibel-ueber-die-erste-ferngesellschaft-in-der-menschheitsgeschichte-ld.1547579>

Sistem je krhak

Ali to je i čas medijske teorije. Od Vilijama S. Barouza do Žana Bordijara, teoretičari su odavna pokušali razumjeti djelotvornost masovnih medija koristeći virološke metafore. Barouz čak tvrdi da je „jezik virus iz svemira“, odnosno, da je jezik, kao prvi medij komunikacije, zapravo virus. U brojnim esejima o viralnosti, video svijetu i virulenciji, Bodrijar se nikada nije umorio da širenje informacije karakteriše kao zarazu i da upozorava na ove viralne masovne medije.

Da su vladari posmatrali teorije sistema, znali bi jednačinu: što je sistem složeniji to postaje krhkiji. Teorija haosa sugerije da lepršanje leptirovih krila u Brazilu može izazvati tornado u Teksasu (Edvard Lorenc, 1961). Jedna ili dvije zaražene osobe u metropoli Vuhan pokreću pandemiju širom svijeta. Minimalna odstupanja od početnih uslova mogu indirektno dovesti do sistemske katastrofe, čak i do kolapsa. Upravo tako djeluju virusi, od kompjuterskih do onih bioloških, sa svojim destabilizujućim efektima po sistem. Napadaju oboje, i genetski i informacijski kôd. Budući da su hiper-funkcionalni, munjevito se šire u ubrzanoj cirkulaciji globalnog sistema i izazivaju katastrofe. Metaforički govoreći i iz pozitivnog ugla, virus čini vidljivim nedostatke i defekte sistema. Kao što je Vilijam S. Barouz pisao, igla droge buši jaz.

Praznine se kreću od defektnih demokratija do defektnih transportnih i zdravstvenih sistema, pa se javljaju kašnjenja, neprimjereno ponašanje, neuspjeh. Privatizacijom i politikama štednje, od premalog broja osoblja i kreveta do premalih plata, zdravstveni sistem bio je doslovno osuđen na smrt.

Skromnih 23.000 kreveta za intenzivnu njegu dostupni su za 80 miliona Njemaca. Stoga, ovaj sistem zapravo proizvodi mrtve ljude. Virus mora biti poražen što je brže i brutalnije moguće, ne samo zbog bolesnih, nego i zbog prikrivanja neuspjeha ekonomskih i političkih režima, koji bi se, uprkos svim signalima, od ponavljanih finansijskih i migrantskih kriza do zdravstvene i klimatske krize, mogli prikrivati decenijama. To je opasni potencijal virusa. Ovo je njegova subverzija sistema, koja može dovesti do potpunog kolapsa sistema. Virus otkriva sistemsku krizu. Nije u pitanju spoljašnja okupacija, ne, u pitanju je prirodni sistemski efekat.

Mediji su takođe viralni

Prva infodemija prepoznaje se na društvenim mrežama, jer se sada pravi virus susrijeće sa viralnošću medija. Mediji eksponencijalno pojačavaju efekte pravog virusa zato što stvaraju prostor eha, postor rezonancije koji umnožava efekte virusa.

Virus se širi brzinom svjetlosti ali se jednakom brzinom šire i izvještaji o njemu. Vitruelni, skoro eksponencijalni, rast efekata virusa u masovnim medijima odgovara stvarnom eksponencijalnom rastu virusa. Svaka zaražena ili mrtva osoba je svakodnevno ekstrapolirana. Dobijamo izvještaj da su zaraženi Fridrih Merc, kandidat CDU-a za kancelara ili američki glumac Tom Henks i njegova supruga.

Ako bismo tako postupali povodom svake pojave gripa, komunikacijski putevi ne bi bili dovoljno široki za prenošenje informacija o bolestima i smrtnim slučajevima na nivou iz sata u sat. Da smo prijavljivali slučajeve gripa ovako učestalo kako prijavljujemo slučajeve korone, nastala bi panika koja bi mogla biti opasna koliko i sam virus. U medijima, pandemija je intenzivirana do nivoa panike. Ako su brojke tačne, širom svijeta svake godine od gripe pati 500 miliona ljudi. Smatra se da od posledica gripa svake godine, među njima, premine između 290.000 i 650.000 ljudi. Poređenja radi: virus koji izaziva Covid-19 rezultira sa više od 10.000 smrtnih slučajeva svakodnevno (do danas 20.03.2020.)

Dalji razvoj pandemije ne može se predvidjeti sa sigurnošću. Ne znamo da li je situacija dovoljno loša, da li će se pogoršati ili postati manje loša. Stoga se u ovom trenutku možemo pozabaviti samo vremenom poslije krize i raspitati se o dubljim uzrocima, simptomima i problemima ove koronske krize.

Prekomjerni, obimni prostorno i vremenski medijski izvještaji mogu pokrenuti oluju u medijima nad Evropom. Čitavi gradovi, nacije, kontinenti tako postaju inficirani, internirani, prisilno izolovani i pritvoreni. Vanredno stanje, poput policijskog časa, postaje normalno stanje jer strah drži stanovništvo pod kontrolom, odnosno pritvorenim.

U jednoj drugoj Sartrovoj drami, „Muve“ (*Les Mouches*, 1943), Oreste završava režim horora ubice Egista, koji je vladao sredstvima straha, što je simbolički prikazano kugom muva. Oreste okončava kugu muva i oslobađa ljude od straha jer se moć zasniva na ljudima koji ne znaju da su zapravo slobodni. Stoga, vlada upravlja strahom; fobokratija i kuga bile su efektivni instrument vladanja još od egipatskih dana. Izgleda da je virus poput kuge muva, nevidljivo

okupiranje, uporedivo sa vojnom okupacijom. Zato, francuski predsjednik Makron kaže: „Mi smo u ratu“. Ali kakav rat? – rat države protiv sopstvenih građana, ili rat čovječanstva protiv prirode, ili rat prirode protiv ljudi? Ali virus je čudovište koje uništava naš socijalni i finansijski sistem iznutra. To je čudovište poput Levijatana u knjizi „Levijatan“ Tomasa Hobsa (1651) koje ljude uči strahu kao osnovom za upravljanje.

Masovna mobilnost je završena

U mojim tekstovima iz osamdesetih – *Ubrzanje slika* (1987) i *Od nestajanja distance* (1990) – izveo sam tezu da devetnaesti vijek nije samo proizveo industrijsku revoluciju, već i onu suštinsku telekomunikacijsku. Industrijska revolucija bila je zasnovana na radu mašina i tehnologiji točka. Pokretni točkovi (vozovi, automobili, bicikla, avioni) ubrzali su mobilnost ljudi i robe. Ova ogromna materijalna pokretljivost dovela je čovječanstvo do fatalnih strategija.

Autoputevi su očigledno ćorsokaci, kilometri praznine. Masovni transport i turizam vozom, avionom i automobilom izazvao je pustoš po pejzažima i zagadio mora. Zanemaren je etimološki odnos između gigantskih kruzera, plutajućih gradova i krstarećih projektila.

Ovi brodovi su projektili. Industrija odmora nije ništa drugo do rat protiv prirode. Sada nas priroda u obliku virusa forsira da okončamo ovaj rat, da zaustavimo pretjeranu masovnu mobilnost, makar privremeno. Avioni su na zemlji, brodovi u luci, hoteli i prodavnice zatvorene, ljudi zatvoreni u svojim domovima. Balon globalizacije ostaje bez vazduha.

Društvo blizine se bliži kraju

Za post-industrijsku medijsku revoluciju, koja je ključna za dvadesetprvi vijek, razdvajanje prenosioca poruke i poruke je presudno. Sve do pronalaska telegrafije, faksa i telefona, poruka se jedino mogla donositi i prenositi uz pomoć glasonoše, tačnije njegovim tijelom.

Bilo da je to Filipides, atinski maratonac iz 490. godine prije nove ere, bilo da je to golub, konj, jahač, kočija, avion, željeznica, uvijek je bio potreban prenosilac da dostavi poruku. Pomoću telegrama i Morzeovog kôda, poruke su se po prvi put mogle prenositi bestjelesno.

Tijelo prenosioca ostalo je na svom mjestu, poruka je prenošena kablom, dok je primalac na drugom mjestu mogao da obrađuje informacije. Ova kablovska telekomunikacija (telegrafija, telefonija, faks), bila je u dvadesetom vijeku, nakon otkrića elektromagnetnih talasa, pretvorena u bežičnu telekomunikaciju (radio, televiziju), u infosferu koja je obmotala svijet.

Od trenutka od kojeg je poruka mogla putovati samostalno, tjelesno zasnovano društvo blizine (lat: proximus, vrlo blizu, u blizini) pretvorilo se u tele-društvo. Svaka tehnologija, bilo automobilska ili telefonska, koristi se za prevazilaženje distance (grč: tele-). Već više od sto godina živimo u telekomunikacijskom društvu, ali svijet još uvijek nije priznao ovu promjenu.

Atavistički plemenski rituali društva blizine (proxy-society) postoje paralelno sa virtuelnim tele-društvom. Materijalna mobilnost tijela i mašina postoji paralelno sa nematerijalnom pokretljivošću signala i medija. Zbog toga naše društvo izgleda poput automobila na razmeđu vjekova, čiji je dizajn ličio na konjska vozila. U početku, dizajneri nijesu razumjeli da se automobili mogu pokretati samostalno i još uvijek su razmišljali o glasonoši, konju i sljedstveno tome proizvodili automobile nalik na kočije.

Nešto slično se događa danas i sačinjava osnovu pandemije, rizik zaraze jednak je za svakog, kao što grčko pan- (sve) objašnjava. Ljudi, lokalne zajednice, razne grupe, i navijači zaposjeli su plaže, livade i travu Stadiona kako bi prisustvovali rok koncertu ili fudbalskoj utakmici. Međutim, utakmice i koncerti, u suštini, ne služe lokalnoj masovnoj publici, već prije ne-lokalnim masama, virtuelnoj publici, koja pristojno sjedi pred TV aparata i uz tablete širom svijeta. Lokalni navijači na stadionima služe kao slikovita scenografija za ne-lokalno, virtuelno društvo kod kuće. Emiteri plaćaju za sportske događaje, oni stvaraju lokalnu publiku da zabavlja onu ne-lokalnu pred TV ekranima.

Gosti razgovaraju s moderatorom u talk-emisijama za virtuelnu ne-lokalnu TV publiku, ali im je potrebna grupa domaće publike kao osoblje. Takve aglutinacije, klasteri tijela lokalnog masovnog društva, od stadionskih zabava do plažnih odmora, postali su zastarjeli rituali društva koje gaji bliskost i mogući su izvori pandemije. Zato smo nedavno igrali ispred praznih koncertnih dvorana i na praznim stadionima. Od fudbalskih utakmica do rok koncerata, lokalna masovna publika napokon je uklonjena što je već odavno suvišno. Industrija sporta i muzike zarađuju novac posredstvom ne-lokalne virtuelne publike, a ne one stvarne domaće na terenima.

Danas izgleda da su gigantski stadioni i opere postali faraonske grobnice budućnosti. Pretjerani i bizarni arhitektonski projekti, stvarani sa sviješću o smrti zabavljačkih formi proksi društva, uskoro će se pokazati suvišnima. Ukoliko ostanu bez publike, i ukoliko se samo igre duhova budu održavale u stadionima i koncertnim dvoranama, pitaćemo se kome su zapravo potrebni ti ogromni i prazni prostori.

Novo doba je otpočelo

Dakle, može se reći da je jedna od lekcija virusa upravo ta da nas gura u digitalno doba. Ni jedna forma proizvodnje i ni jedan oblik prijema neće ostati neizmijenjeni. Neprestane opomene: „Ne dirati! Držite distancu! Izbjegavajte blizinu!“ označavaju kraj društva blizine ništa manje nego da su virusom pogođeni svi društveni oblici. Stalna opomena: „Ne prilazi!“ ukrašava ulazni portal u tele-društvo na prognostički način.

Još smo tokom osamdesetih razvili personalne računare a devedesetih, uz pomoć interneta, tehnologije koje će omogućiti život ne-lokalnih masa u virtuelnom onlajn svijetu. Sve mrežne usluge, od naručivanja robe do zdravstvenih pregleda, već ukazuju na način izbjegavanja fizičkog kontakta.

Ne morate više ići u bioskop da bi gledali filmove, možete ih gledati kod kuće. Više ne idete u knjižare kako biste kupili knjige, već vam se dostavljaju poštom. Postoji e-trgovina i e-bankarstvo – sve virtuelno, ne-lokalno, bestjelesna komunikacija i transakcija.

Lokalno vezana masovna publika u stvarnom fizičkom prostoru postaje skup individua u ne-lokalnom, decentralizovanom, distributivnom virtuelnom prostoru teletehnologije, i aglutinacija postaje udruženje. Prekomjerna pokretljivost materijala, koja je štetna po prirodu i stoga štetna po ljude, postaje nematerijalna virtuelna pokretljivost nakon razdvajanja prenosioca poruke i poruke. Saobraćajni tok postaje protok znakova. Mi vozimo, vozimo, vozimo ne samo na autoputu, već šaljemo Signale i na elektronskom autoputu.

Kultura je postala internetski raj. Zbog svoje viralnosti, virus prisiljava kulturu da migrira ka virtuelnim svjetovima – to je važan korak ka povećanju snage apstrakcije i simbolizacije kod ljudi, odnosno, ka evoluciji.

Sa rasprostranjenošću korona virusa širom svijeta balonu globalizacije ponestaje vazduha, jer svi točkovi miruju – ne zbog snažnih ruku radnika, kao što je Žorž Erveg još 1863. godine tvrdio u himni, već zato što virus zaustavlja sve. Ovaj virus nas prisiljava da ponovo pristupimo tišini – i da kažemo zbogom buci emisija koje smo proizvodili u sve većim količinama tokom dvjesto godina.

Tokom ove pauze pružena nam je prilika za suštinske reforme ekonomskog, socijalnog i kulturnog sistema. Ono što se ranije činilo nemogućim, sada je neizbježno. Naš svijet biće drugačiji.

Peter Weibel je teoretičar medija i konceptualni umjetnik. Trodjelno izdanje njegove knjige „Enciklopedija medija“ nedavno je objavljeno.

Prevela, Irena Lagator Pejović

Objavljeno u ART, Vijesti, 04. April. 2020. str. 6 i 7.